

Climent Miró i Tuset

Llicenciat en Humanitats,
doctorand de Cultures
Medievales de la facultat
d'Història de la Universitat
de Barcelona, membre del
Projecte Paisatges
Monàstics (segles VI - XVI)
de la UB

Climent Miró i Tuset

Els dominis de Sant Sadurní de Tavèrnoles a Andorra (s. IX-XI)

1- En aquest article donem una nova visió dels dominis del Monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles a Andorra. La redacció està contextualitzada en una recerca més àmplia de l'economia i el territori del monaquisme al Comtat d'Urgell (s. IX-XI).

Les fonts primàries utilitzades han estat editades pel Pare Cebrià Baraut en els articles que indiquem a continuació: Baraut, 1968; Baraut, 1990, i Baraut, 1994-1995.

En aquest article hem utilitzat com a referència bibliogràfica el que es va editar a la revista *Urgellia* (Baraut,

Introducció

El Monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles se situa al fons de la Vall de la Valira, a uns 8 quilòmetres de la frontera hispano-andorrana i a 2 de la Seu d'Urgell. Aquest cenobi té un paper clau en l'administració de l'Andorra de les èpoques carolíngia i Comtal. Tavèrnoles era una de les institucions que administraven bona part del territori que avui conforma el Principat d'Andorra o hi tenien incidència.¹

El paper del Monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles s'ha de vincular a dos aspectes que volem ressenyar: la seva estratègia territorial i el patronatge que hi tenien els Comtes. Aquests dos conceptes estan internament relacionats, atès que sense la protecció de la família Comtal el Monestir no hauria tingut incidència a Andorra i altres territoris del Comtat.

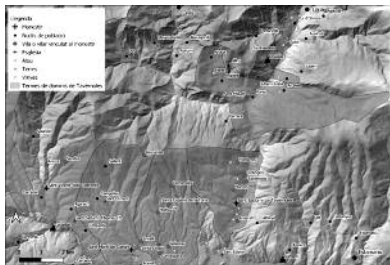
Les possessions andorranes del Monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles en el període comprès entre els anys 800 i 1100 es poden dividir en dos grans blocs estructurats territorialment: els dominis situats a la parròquia de Sant Julià de Lòria i els situats a la Vall central, concretament a l'entorn de Sant Jaume d'Engordany.²

Parròquia de Lòria

Els dominis situats a la parròquia de Sant Julià de Lòria consistien en tres grans possessions aloeres situades al sud del territori lauredià. Es tracta d'unes propietats situades a Abresem, l'actual Pui d'Olivesa, Juberrí Jussà, l'actual partida de la Juberrussa, i el Vilar de Tolse, actualment un mas.

Aquests tres alous es vinculen a un origen Comtal a través de dos documents que es consideren apòcrifs. Es tracta de tres possessions que inclouen parcel·lacions per al conreu de cereal, vinya, àrees de pastura, prats, garrics, boscos i molins.

La primera era l'alou d'Abresem, que comprenia també l'església de Sant Mateu; provenia, segons remarca el document, d'una donació d'un prevere anomenat Hels, que ho havia comprat a la difunta Comtessa Letgarda (Baraut, 1994-1995: 99-100, doc. 28). La donació, que va ser transcrita al

Mapa 1. Domini central del monestir de Sant Sadurn de Tavèrnoles, amb el monestir al centre, i dominis dispersos més propers, situats a la vall de Castellbò, la vall del Valira i Sant Julià de Lòria

desaparegut *Liber Bullarum*, està datada del 876, encara que Cebrià Baraut ho atribueix a l'any 986, atesa la identificació de la Comtessa amb la muller de Borrell II de Barcelona-Urgell (Baraut, 1994-1995: 61).³

La segona possessió, inclosa en la donació que hem esmentat, es correspon amb un alou situat al Vilar jussà (*subteriore*) de Juberrí, que es correspon amb l'actual partida de la Juberrussa (Baraut, 1994-1995: 99-100, doc. 28).

La tercera possessió, la que va estar més vinculada al Monestir, va ser la del Vilar de Tolse, situat al marge dret de la Valira, que comprenia també l'església de Sant Andreu. Un apòcrif datat de l'any 867 atribueix aquest Vilar a Tavèrnoles "*ad proprium alodium et dominium*" (Baraut, 1994-1995: 80-81, doc. 7). Aquesta possessió va romandre lligada al Monestir fins al moment de la seva extinció, el 1592, quan bona part de les seves rendes van passar a formar part del nou seminari (Miró, 2019b).⁴ Com hem comprovat, aquestes tres possessions conformarien el bloc sud dels dominis de Sant Sadurn de Tavèrnoles a Andorra. La mateixa configuració del territori de la parròquia de Sant Julià de Lòria respecte a la Vall central, situada al nord, amb l'estretor del grau d'Aixovall i la seva obertura cap al sud, cap a l'actual població de la Farga de Moles, podrien haver facilitat que el Monestir les administrés directament sense la necessitat de fundar una cel·la.

De fet, el Vilar de Tolse, transformat en mas, sempre va tenir una vinculació directa amb el Monestir de Tavèrnoles. En aquest sentit, encara que sortim del nostre període cronològic d'estudi, cal esmentar quan l'abat Ramon va lligar el 1215 les rendes i els fruits obtinguts del mas a la rebosteria del Monestir (Baraut, 1994-1995: 288-289, doc. 237).⁵

Si observem les possessions de Sant Sadurn de Tavèrnoles a la Vall del Valira, comprovarem que formen un continuïum

1994-1995). La major part de la documentació transcrita en aquests articles prové de pergamins (originals i còpies), el cartulari de Tavèrnoles i còpies de redaccions del *Liber Bullarum*, desaparegut en el saqueig del seminari durant la Guerra Civil Espanyola (1936-1939).

2- Cebrià Baraut divideix l'administració de les possessions de Tavèrnoles a Andorra en tres àrees: Sant Andreu de Tolse, Sant Vicenç d'Enclar i Sant Jaume d'Engordany (Baraut, 1994-1995: 30-37). Sant Vicenç d'Enclar es va incorporar als dominis del Monestir l'any 1099 (Baraut, 1994-1995: 182-183, doc. 110). Aquesta església com a domini de Tavèrnoles està pràcticament exclosa de la cronologia de la nostra recerca, que acaba l'any 1100, motiu pel qual no la tractarem. Roland Viader també divideix els dominis de Sant Sadurn de Tavèrnoles en aquests tres sectors (Viader, 2003: 90-93).

3- Aquest document es considera un apòcrif perquè el text transcrit en el *Liber Bullarum* del seminari d'Urgell duu la datació d'un rei Carles, que correspondria al 873 si es tracta de Carles el Calb. La Comtessa Letgarda només podia ser la muller de Borrell II, que va morir cap als anys 978-980 (Ordeig, 2020b: 90). Cebrià Baraut ho atribueix a l'any 986 perquè en aquella època hi havia a Tavèrnoles un Abat anomenat Sal·la. Baraut relaciona la data amb el regnat de Lotari, i atribueix aquesta errada al copista que devia copiar de l'original (Baraut, 1994-1995: 61).

4- El document original de la donació, que no s'ha conservat, va ser transcrit el 1456 per ordre de l'Abat Jaume Ibars. Segons aquesta còpia, que es conserva a l'Arxius Diocesà de Solsona, el Comte Miró va donar el Vilar de Tolse a Sant Sadurn de Tavèrnoles

el 20 d'agost de l'any 28 del regnat del rei Carles (867, si es tracta de Carles el Calb; o el 925, si fa referència a Carles el Simple) (Baraut, 1994-1995: 80-81, doc. 7). Els anys no s'avenen amb la cronologia del Comte Miró el Vell de Conflent (870-896) i amb la de Miró el Jove de Cerdanya (897-927). L'esment al document de l'Abat Calort com a receptor de la donació, l'última menció del qual és de l'any 835, descarta que els Comtes esmentats puguin ser el referit Miró. Molt possiblement l'original d'aquest document apòcrif devia ser redactat a finals del segle X o principis del s. XI (Baraut, 1994-1995: 60). Altres autors especulen si el document va ser redactat més tardanament, possiblement cap al 1260, amb motiu de la Concòrdia signada l'any 1625 entre el propietari del mas i els Cònsols de Sant Julià de Lòria (ANA, ACS: 5, ANA, ACSJ, 875, i Miró, 2019b: 51-54, doc. 3). Per la cronologia, també descartem que el Comte pugui ser Miró, germà de Borrell II (948-966).

5- El Monestir va començar el segle XIII un període de decadència que es va mantenir fins a la seva extinció l'any 1592. Aquesta concessió de l'Abat a la reboisteria del Monestir va ser feta a petició de la comunitat de monjos i l'hem d'incloure en l'inici d'aquest període de decadència (Miró, 2019b: 42).

En aquesta línia de decadència hem de destacar les pretensions episcopals d'apropiació de l'abadia amb la consegüent recaptació dels delmes i altres tributs dependents de les seves esglésies i parròquies (Baraut, 1994-1995: 302-303, doc. 252, Baraut, 1994-1995: 310-314, doc. 260, i Baraut, 1994-1995: 318-322, doc. 265).

6- Baraut, 1994-1995: 85, doc. 11; Baraut, 1994-1995: 102-103, doc.

territorial capitalitzat pel domini on es trobava el Monestir, l'anomenat domini central, que es correspondria amb el terme municipal d'Anserall. Aquest seguit de dominis s'estructura en tot el sector de la Vall del Valira comprès entre el terme de Castellciutat i el sud de la parròquia de Santa Julià de Lòria.

En aquest sentit, voldríem destacar que Jacinto Bonales vincula la fundació dels tres Vilars meridionals (Tolse, Pui d'Olivesa i Juberrí Jussà) a la iniciativa de persones de l'elit que van passar a formar part dels Comtes. En canvi, relaciona la fundació de la resta de Vilars de la parròquia, els situats més al nord, a la iniciativa pròpia dels membres (habitants) de la comunitat pagesa i ramadera (Bonales, 2013: 110).

El funcionament d'aquestes possessions de Tavèrnoles al sud de Sant Julià de Lòria seria similar a les de l'església de Sant Miquel de Ponts, situades a la riba dreta del Valira, davant de la Farga de Moles, als alous situats a la Vall de Sant Joan, i a les terres, vinyes i cases emplaçades al terme de Castellciutat, bàsicament concentrades al nord del castell, a l'entorn de Sant Esteve del Pont i distribuïdes per les partides de Burbet, font Antiga, Celves, comes de Gutimó, "Laguna Furt", Perauba, Secaleva, Sentegosa i Vallpeguera.⁶ Es tracta dels dominis i béns més propers al domini central del Monestir, fàcilment administrables directament des del mateix cenobi.

Aquesta consecució de dominis emplaçats al llarg de la Vall del Valira, des de Castellciutat a Sant Julià de Lòria, s'ha d'entendre com a part de l'explotació econòmica del cenobi de Tavèrnoles lligada directament al seu domini central.

Sant Jaume d'Engordany

La vinculació de l'església de Sant Jaume d'Engordany ha comportat el plantejament d'hipòtesis suggeridores sobre els seus orígens. L'església surt esmentada com una cel·la del Monestir de Sant Sadurn de Tavèrnoles en l'acta de consagració de l'església abacial, que es tracta d'un document apòcrif datat l'any 1040. L'original d'aquest document realment es devia redactar el tercer quart del segle XII (Duran-Porta, 2018).⁷ Molt possiblement aquest document és la còpia amb afegits falsejada d'un original del segle XI que no ens ha pervingut. La recerca arqueològica corrobora que la construcció de l'església abacial (absis) va tenir lloc al segle XI (Augé, 2013-2014).

La seva presència a l'acta de dotalia com una cel·la en determina la projecció dins del mapa de possessions del Monestir de Sant

Sadurní de Tavèrnoles. Aquesta categorització ha provocat que alguns autors suggerim la hipòtesi que es pot tractar del monestir de Sant Jaume, un dels cenobis que tradicionalment s'han ubicat a la Vall de Castellbò i que l'any 914 van ser donats pels Bisbes d'Urgell i Ribagorça al de Sant Sadurní de Tavèrnoles (Bosch, 1993: 57-59 i Miró, 2019: 4). En contra d'aquesta hipòtesi, trobem que la recerca arqueològica indica una datació dels paraments de l'església de Sant Jaume a una època posterior a l'inici del segle X (Bosch, 1993: 58).

Si fos certa la vinculació, l'erecció de l'hipotètic Monestir d'Engordany hauria tingut lloc en època del Bisbe Possedoni com a conseqüència d'un precepte de Lluís el Pietós de l'any 814, que en confirmava un d'anterior en l'atribució al Bisbat d'Urgell de les parròquies del seu territori (*pagus*) i dels de Berga, Cerdanya, Pallars, Àneu, Cardós, Tírvia, Gistau i Ribagorça. Aquest precepte contenia una clàusula especial que concedia a Possedoni erms en terres fiscals per a la construcció de Monestirs (Miró, 2019: 2-3).⁸

La referència de l'església de Sant Jaume a la controvertida acta de consagració de l'església abacial de Tavèrnoles indicaria, com bé hem comentat, aquesta importància entre les possessions del Monestir escampades per la geografia dels Comtats d'Urgell, Cerdanya, Berga i Ribagorça. Les cel·les tindrien una funció administrativa que conjuminava amb la pròpiament religiosa.⁹ La cel·la d'Engordany cap al segle XII estaria encomanada a un donat del Monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles (Baraut, 1994-1995: 34-35).¹⁰

Aquesta cel·la tenia cura de l'administració de les possessions parcel·làries que hi havia a l'indret d'Engordany, la majoria de les quals afrontaven amb parcel·les dels habitants. En certa manera, la distribució de la propietat a Engordany es caracteritzaria per l'existència d'aquests espais de diferents propietaris.

Aquesta parcel·lació no presentava cap característica que la distingís de la resta que ens ha pervingut documentalment relacionada amb Andorra. Es tractava de peces per al conreu del cereal i sobretot de la vinya.¹¹

La presència documental més antiga de possessions de Tavèrnoles a Engordany es correspon a l'any 949, quan un home anomenat Abicelles va donar al referit Monestir una vinya que es trobava als *latineros*. Aquesta vinya afrontava amb una vinya de Sant Sadurní, que podem identificar amb el Monestir de Tavèrnoles (Baraut, 1994-1995: 89, doc. 16).

32; Baraut, 1994-1995: 120-121, doc. 51; Baraut, 1994-1995: 123-124, doc. 54; Baraut, 1994-1995: 144-145, doc. 70; Baraut, 1994-1995: 149-160, doc. 76; Baraut, 1994-1995: 154, doc. 81; Baraut, 1994-1995: 165-166, doc. 95; Baraut, 1994-1995: 175-176, doc. 104, i Baraut, 1994-1995: 176, doc. 105.

Per a Sant Miquel de Ponts, consulteu (Baraut, 1976, i Baraut, 1977).

7- També hi hauria la possibilitat que s'hagués redactat a mitjan segle XIII, atès el conflicte jurisdiccional protagonitzat pel Bisbe Abril.

El document més antic conservat de l'acta de consagració de l'església de Sant Sadurní de Tavèrnoles és una còpia del notari Pere Dalmau de la Seu d'Urgell de l'any 1708 sobre una redacció del *Liber Bullarum*, fet el 1401 i destruït el 1936 durant el saqueig del seminari. La redacció del *Liber Bullarum* podria haver estat una còpia de l'original de la falsificació.

8- Del primer precepte, que d'Abadal anomena *Urgell I*, no en queda cap còpia. Devia ser escrit entre el 800 i el 814, quan Leidrat de Lió era l'administrador del Bisbat d'Urgell, i en sabem el contingut gràcies a dos més que anomena *Urgell III* (835) i *Urgell IV* (860) (d'Abadal, 1926-1950: 282-285, doc. III i 286-288, doc. IV). Del precepte *Urgell II*, del 814, tampoc no en queda cap còpia i el que en sabem és gràcies a les referències dels esmentats *Urgell III* i *IV*. Es tracta d'un precepte atorgat per Lluís el Pietós mentre era Rei d'Aquitània, abans de la mort del seu pare, Carlemany. Aquest precepte confirmava l'anterior en l'atribució a l'església d'Urgell de les parròquies dels *pagi* esmentats i contenia una clàusula especial que concedia a Possedoni erms en terres

fiscals per a la construcció de Monestirs i per congregar-hi monjos (d'Abadal, 1926-1950: 281, doc. II). En demostra l'existència un altre precepte concedit també per Lluís el Pietós, ja com a Emperador, al referit Possedoni, per a la construcció del Monestir de Santa Grata (d'Abadal, 1926-1950: 259-161, doc. I).

9- Segons Josep Maria Bosch: "Una cella s'ha de considerar una dependència cenobítica on pot residir un o diversos monjos d'una comunitat més gran. La seva funció principal és controlar l'administració de les propietats monàstiques de la zona" (Bosch, 1993: 57-59). En època de Guifré el Pilós les cel·les, de dependència comtal, tenien també una funció repobladora i restauradora (Ordeig, 2001: 92). Les cel·les monàstiques podien tenir un paper clau en el control i l'organització del territori en una època primerenca, tot i que algunes d'aquestes cel·les corresponien a algunes comunitats molt reduïdes de religiosos, potser amb precedents eremítics (Bolòs, 1999: 72). Segons remarca Xavier Costa, a la tardoantiguitat una cel·la equivalia a un ermitatge aïllat. En aquella època una cel·la i altres estances també podien conformar un cenobi. Costa troba un anacronisme que la cel·la medieval es tradueixi com un priorat, atesa la seva dependència. Com a conclusió, les vincula "al fet monàstic" (Costa, 2019: 161-167).

10- El Monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles va concedir entre el 1117 i el 1151 un alou que tenia a Engordany, sota de la via pública que anava cap a l'església de Sant Jaume, a un home anomenat Morató, el qual donava a canvi el seu cos al Monestir i la quarta part dels esplets que sortissin de l'alou. El Monestir es reservava l'ús de les

El Monestir de Sant Sadurní augmentava el 1022 la presència a la Vall central amb la donació d'una propietat aloera de diverses parcel·les a l'indret anomenat la Trapa, que no hem pogut localitzar (Baraut, 1994-1995: 115-116, doc. 46). El Monestir va rebre un alou a Andorra provinent dels hereus del matrimoni format per Vasal i Aldiars, que l'any 1065 es van fer mútua donació de la meitat dels seus béns (Baraut, 1994-1995: 147-148, doc. 74). Possiblement, la donació més important que va rebre Tavèrnoles a la Vall central en el període tractat en aquest article és una important heretat provinent d'un home anomenat Ató, que devia ser una persona de certa rellevància d'Andorra. La donació, de l'any 1078, comprenia cases, casals, corts, graners, colomers, eres, pallers, horts, terres de conreu cerealístic, vinyes i molins. Aquesta *hereditate* li pervenia dels pares. Ató es va reservar l'usdefruit mentre visqués i va prometre pagar cada any un argenç al Monestir de Tavèrnoles (Baraut, 1994-1995: 155-156, doc. 84).¹²

El Comte Ermengol V va donar l'any 1099 a Tavèrnoles les esglésies de la seva propietat, situades en molts casos en castells, com és el cas de les de Sant Feliu de Castellciutat i de Sant Vicenç d'Enclar (Baraut, 1994-1995: 179-180, doc. 108). Com a conseqüència immediata, molt possiblement la cel·la d'Engordany va tenir cura de l'administració dels alous de Canillo i d'Encamp que el Comte Borrell II va donar l'any 952 a l'església de Sant Feliu de Castellciutat en el moment de la seva consagració (Baraut, 1994-1995: 90-91, doc. 17).

En el cas que hi hagués hagut un petit Monestir a Engordany, els monjos que hi residien haurien conreat directament les parcel·les de terra i de vinya. Aquest sistema possiblement hauria continuat en els primers anys d'existència de la cel·la monacal. A mesura que les possessions augmentaren serien conreades per pagesos a canvi d'un cens o un pagament, com és el cas d'Ató, que continuaria treballant al llarg de la vida l'heretat donada al Monestir a canvi del pagament d'un argenç. Des de la cel·la d'Engordany possiblement també es podria gestionar la recaptació dels delmes i primícies que indica l'acta de consagració de Tavèrnoles i probablement la meitat dels censos i drets d'alberga que corresponien a la Vall d'Andorra donats el 1007 per Ermengol I al Monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles (Baraut, 1994-1995: 104, doc. 34).

Un aspecte important d'aquesta cel·la que cal també tenir en compte és el de la seva situació en un indret solà, proper a una

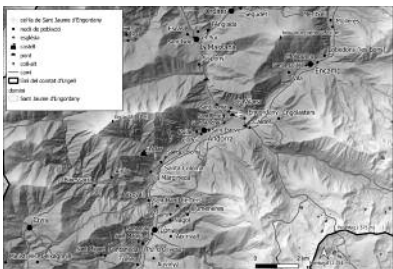
crulla de camins que enllaçaven Castellciutat, la Seu i el Monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles amb el Lenguadoc, sobretot en una època immediata a la crisi adopcionista. Conseqüentment, es podria relacionar amb el d'un possible lloc de repòs per a viatgers proper a les surgències d'aigua sulfurosa de les Escaldes.¹³

Magnitud de la presència a Andorra

Roland Viader indica dos conclusions, que considera parcials, sobre la presència, que ell troba insignificant, del Monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles a Andorra: la manca de suport de les "puissances publiques", que hauríem d'identificar amb la Casa Comtal d'Urgell, i l'existència d'unes ambicions exclusivament agrícoles (Viader, 2003: 93).

La primera conclusió es pot vincular com a punt molt inicial amb la mort del Comte Ermengol I a Còrdova (1010), patró del Monestir, que concorda amb l'inici de la prelatura del Bisbe Ermengol, i en certa manera, amb la tutela del jove Ermengol II per part del seu oncle, Ramon Borrell de Barcelona, i després la seva muller, la Comtessa Ermessenda. La incorporació de nous territoris a la marca del Comtat concordarà amb la progressiva absència dels Comtes en l'administració de les àrees septentrionals dels seus dominis. A partir del segle XII, minvarà la seva influència amb l'enfortiment al nord de la de l'Església d'Urgell i la de nissagues senyoriales, com els Caboet i els Castellbò (Gascón, 2015). Un exemple remot de la gènesi d'aquesta pèrdua d'influència és la no consolidació en el temps de la donació d'Ermengol I, que molt certament es considera efímera (Viader, 2003: 93).

Aquesta donació caldria vincular-la amb aquest paper d'alguns cenobis com a eina de l'administració Comtal (Miró, 2014). El Monestir de Sant Sadurní restava vinculat a la política Comtal,

Mapa 2. Situació de la cel·la monàstica de Sant Jaume d'Engordany a la vall central d'Andorra

cases que eren al costat de l'església. L'existència d'aquestes cases podria ser determinant per vincular-les com a dependències de la cel·la i amb una possible funció d'hostatgeria per als monjos i clergues de Sant Sadurní en els seus desplaçaments "[...] Et in ipsas mansiones qui sunt iuxta ecclesiam Sancti Iacobi abeant potestatem habitatores Sancti Saturnini mittere panem et vinum et omnia que voluerint. Post obitum de te Morato remaneat totum hoc, quod superius conscriptum est, solidum et quietum ad Sanctum Saturninum, cum omni melioracione que ibi feceris. Et ego Morato dono corpus meum in vita et in morte domino Deo et Sancto Saturnino cenobio, et post obitum meum relinquo ad Sanctum Saturninum terciam partem de meo mobile et de meo alode que mihi advenit de parentorum sive de patre vel de matre, de terri et vineis, casas, casalibus, ortis, ortalibus, arboribus diversis generis, cultum vel incultum, omnia et in omnibus que pertinet ad me Morato de parentorum, que abuoero ad diem obitus mei, sic relinquo terciam partem post obitum meum ad Sanctum Saturninum, sicut superius ressonat. Et ego Benedictus abbas dono at te Morato partem et societatem in monasterio Sancti Saturnini, sicut unum de fratribus qui ibi morantur est manifestum. [...]]" (Baraut, 1994-1995: 195, doc. 124).

11- (Baraut, 1994-1995: 89, doc. 16) i (Baraut, 1994-1995: 101-102, doc. 31).

Vegeu Guillamet, 1993, i Ward, 2017.

12- A principi del segle IX, un argenc de plata equivaldria a un diner. Un sou equivaldria a dotze diners (Feliu, 1996).

13- Destaquem la vinculació de

camins, hospitals i balnearis del Pirineu en una recerca de Marta Sancho i Maria Soler (Sancho, Soler: 2018).

14- Editat també a Nogués, 1973: 105-106.

15- Donació d'un mas a Segudet (Ordino) l'any 1195 per part de la comunitat del Monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles (Baraut, 1994-1995: 265-266, doc. 208) i donació de terres a Encamp l'any 1218 per part del Monestir (Baraut, 1994-1995: 282-283, doc. 230).

16- Altres documents del Monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles referits a possessions a Engordany posteriors a l'any 1100: Baraut, 1994-1995: 195, doc. 124; Baraut, 1994-1995: 196, doc. 125; Baraut, 1994-1995: 253-254, doc. 194; Baraut, 1994-1995: 289-290, doc. 238, i Baraut, 1994-1995: 315-316, doc. 261.

Altres documents del Monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles referits a possessions a la resta de la vall central posteriors a l'any 1100: Baraut, 1994-1995: 194, doc. 123; Baraut, 1994-1995: 232, doc. 169; Baraut, 1994-1995: 243-244, doc. 181, i Baraut, 1994-1995: 277, doc. 224.

17- Per exemple, el Comte Borrell II va donar el 970 el territori que va conformar el domini central del Monestir, el qual comprenia al nord la muntanya de Burbre, on hi havia el prat Stergania (Baraut, 1994-1995: 93-94, doc. 21). Aquesta muntanya limita amb el ras de Conques i la vall de la Ribalera, ja dins del Pallars. Uns altres exemples són la donació del Comte Ermengol II de les viles de la Llaguna Sobirana i Jussana amb l'església de Santa Susanna, a la vall de Castellbò, que comprenia uns drets de pastura que s'estenien fins a la capçalera de la vall de Castilló i els límits amb la vall de Siarb (Baraut, 1994-1995: 121-122, doc. 52) i la

atès que la presència d'aquests mandataris l'inclouïa en els seus objectius d'administració i control territorial. Com bé esmenta Viader, sense el suport dels Comtes, la capacitat d'expansió del Monestir a Andorra es va veure reduïda (Viader, 2013: 93), concretament a partir del segle XII i no abans, com és el període de la nostra recerca.

Com a conseqüència d'aquesta pèrdua de pes, el Monestir va veure minvada progressivament la seva influència a només les "ambicions" o pretensions agrícoles, com podem comprovar amb els espais agraris del Monestir, sobretot a la Vall central, on se situava la cel·la de Sant Jaume d'Engordany (Viader, 2013: 93). No hauríem de considerar aquestes pretensions agrícoles com a secundàries, atès que abans caldria també conèixer quina era la missió de la cel·la, que no deixava de tenir una funció religiosa i organitzativa del seu entorn, del qual es proveïa i obtenia recursos per a la manutenció de la comunitat que hi residia. També convindria que tinguéssim en compte el seu possible paper com a lloc de repòs i aturada.

Roland Viader destaca amb evidència que la documentació recollida al cartulari de Tavèrnoles i als pergamins dona una imatge parcial dels dominis monàstics del referit Monestir a Andorra, que es limita a les dos parròquies més baixes (Viader, 2003: 90). Aquesta afirmació de parcialitat la podem traslladar a la resta de possessions d'aquest cenobi, atesa la disgregació i la destrucció de documents, que succeí també a la majoria d'institucions monàstiques i religioses de les regions veïnes.

Sense anar més lluny, un inventari de l'any 1547, procedent de l'escriu de Sant Ot de la catedral d'Urgell, i publicat el 1918-1919 per Mossèn Pere Pujol, enumera les saques documentals de l'arxiu del Monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles, que en aquella època es trobava provisionalment a la Seu, a casa d'un religiós, en el qual s'indica "vuyt cartes y una plica d'albarans de Canillo y de tota Andorra" (Pujol 1918-1919).¹⁴ Com podem comprovar en aquest inventari, el Monestir conservaria a mitjan del segle XVI possessions per totes les Valls. La presència de dominis de Tavèrnoles a les parròquies altes d'Andorra existia, tot i que no seria més nombrosa que les de la Vall central, on hi havia Engordany, i les del sud de Sant Julià de Lòria.¹⁵

De fet, els dominis del Monestir a Andorra estaven plenament constituïts a la primera meitat del segle XII.¹⁶ A partir d'aquell moment la política del referit cenobi a Andorra es va limitar a l'administració i a la conservació del que hi tenia (Baraut, 1994-

1995: 31), que conjuminava totalment amb la proximitat del Monestir a escassos quilòmetres al sud, a la mateixa Vall del Valira. Un altre aspecte que caldria tenir en compte, per indicar aquest desinterès, que es relaciona amb la mateixa iniciativa administrativa Comtal, és el de la inclusió durant el segle XI de nous dominis en territoris integrats al Comtat com a conseqüència de la política d'expansió cap al sud andalusí. Aquests nous espais oferien terres més fèrtils i productives que les de les regions pirinenques (Baraut, 1994-1995: 31).

Pel que concerneix a l'ús dels recursos naturals, la manca de documentació no entreveu quina era la dinàmica del Monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles en l'ús dels espais de pastura d'alta muntanya andorrans. Molt probablement, el bestiar que hi hauria a la cel·la de Sant Jaume d'Engordany hi podria péixer. La consolidació per part de Tavèrnoles d'un gran espai amb drets de pastura al nord-oest del Comtat durant els segles X i XI entre la muntanya de Burbre, al nord del domini central del Monestir; la capçalera de les Valls de Castellbò i de Pallerols, i el veí terme pallarès del castell de Serret, situat a la Ribalera, devia possibilitar un viratge dels seus hipotètics interessos en l'ús de pastius d'alta muntanya andorrans.¹⁷ La consolidació d'aquesta gran àrea de pastura estival prop del domini central del Monestir és un motiu més que cal sumar a aquest desinterès d'augmentar la seva presència a Andorra a partir de la segona meitat del segle XII.

Conclusió

Com hem comprovat, la presència del Monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles a Andorra en aquest període respon bàsicament als dos aspectes interrelacionats que hem esmentat a la introducció: el patronatge dels Comtes i l'estratègia territorial del Monestir.

Ho hem comprovat amb les donacions del sector sud de Sant Julià de Lòria, consistent en alocs d'origen Comtal, en la donació de l'any 1007 del Comte Ermengol I de la meitat del cens i l'alberga que recaptava a Andorra i la d'Ermengol V de l'any 1099 referida a les seves esglésies, entre les quals hi havia la de Sant Vicenç d'Enclar.

Aquesta política de patronatge de donacions de drets i d'explotacions de certa magnitud territorial estaria encaminada a utilitzar el Monestir com una eina de l'administració Comtal. En una escala inferior, s'avenia amb la mateixa estratègia territorial

donació l'any 1045 del noble Arnau Dacó d'un aloc i uns drets de pastura al terme de Serret, a la Ribalera, dins del Comtat de Pallars (Baraut, 1994-1995: 140-141, doc. 65).

L'ús de totes aquestes pastures devia ocasionar algun conflicte amb el poder vescomtal, fort al segle XII per l'absència dels Comtes d'Urgell. Com a conseqüència, Arnau de Castellbò es va comprometre l'any 1198 a protegir i respectar el Monestir i li va concedir el dret de pasturar i emprar tota mena de bestiar entre la muntanya de Cogoll i el límit del terme de Serret (Baraut, 1994-1995: 267-268, doc. 212).

Bibliografia

- AUGÉ, ÒSCAR, 2013-2014. *Intervenció arqueològica preventiva a l'antic monestir de Sant Serni de Tavèrnoles, Anserall (TM de les Valls de Valira, Alt Urgell)*, La Seu d'Urgell, bisbat d'Urgell, Generalitat de Catalunya (Departament de Cultura).
- BARAUT, CEBRIÀ, 1968. "El monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles i les seves possessions a la Vall d'Andorra", *Studia Monastica*, 10 (2): 241-274.
- BARAUT, CEBRIÀ, 1976. "L'església de Sant Miquel de Ponts i la seva donació al monestir de Tavèrnoles", *Studia Monastica*, 18 (2): 367-377.
- BARAUT, CEBRIÀ, 1977. "La bastida de Ponts. Un castell fronterer entre l'Urgellet i Andorra", *Quaderns d'Estudis Andorrans*, 2: 33-42.
- BARAUT, CEBRIÀ, 1988. *Cartulari de la Vall d'Andorra. Segles IX-XIII*, 1, Andorra la Vella, Govern d'Andorra.
- BARAUT, CEBRIÀ, 1990. *Cartulari de la Vall d'Andorra. Segles IX-XIII*, 2, Andorra la Vella, Govern d'Andorra.

BARAUT, CEBRIÀ, 1994-1995. "Diplomatari del monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles (segles IX-XIII)", *Urgellia*, 12: 7-414.

BOLÓS, JORDI, 1999. "El monestir com a institució feudal", *Temps de monestirs. Els monestirs catalans entorn l'any 1000*, Barcelona, Museu d'Història de Catalunya i Pòrtic: 68-89.

BOLÓS, JORDI, 1999-2000. "Dominis monàstics i organització del territori a l'edat mitjana", *Territori i Societat a l'Edat Mitjana: Història, arqueologia i documentació*, 3, Lleida, Universitat de Lleida: 127-165.

BOLÓS, JORDI; HURTADO, VÍCTOR, 1987. *Atlas històric d'Andorra* (~759-1278), Andorra la Vella, Conselleria d'Educació i Cultura, Govern d'Andorra.

BOLÓS, JORDI; HURTADO, VÍCTOR, 2006. *Atles del comtat d'Urgell*, Barcelona (Atles dels comtats de la Catalunya Carolíngia), Rafael Dalmau Editor.

BONALES, JACINTO, 2013. *Història territorial de la vall d'Andorra. Dels orígens al segle XV*, Andorra la Vella, Consell General.

BOSCH, JOSEP MARIA, 1993. "Evolució de l'Edifici", *Engordany, la vida al solà. Segles II aC-XX dC*, Andorra (Col·lecció monografies del Patrimoni Artístic Nacional, 3), Ministeri d'Educació, Cultura i Joventut - Govern d'Andorra: 53-85.

BOSCH, JOSEP MARIA, 2005. "Santa Coloma d'Andorra la Vella: la continuïtat feudal d'un lloc romanitzat. Un exemple de construcció del coneixement històric", *Recull de Conferències 2004*, Andorra la Vella, Societat Andorrana de Ciències: 61-75.

COSTA, XAVIER, 2019. *Paisatges monàstics*.

El monacat alt-medieval als comtats catalans (Segles IX-X).

del Monestir en adquirir i rebre donacions parcel·làries en indrets concrets, com és el cas d'Abresem i de les parcel·les de terra i vinya a Engordany. Mentre que en el període de la nostra recerca la presència comtal és remarcable al nord del Comtat, progressivament s'absentaran d'aquests dominis i en el seu lloc hi apareixeran altres senyors, com els Vescomtes de Castellbò i l'Església d'Urgell.

Mentre que al sector sud d'Andorra les possessions estarien vinculades directament al Monestir i formaven part del continuïtat territorial del seu domini central, com hem comprovat amb la pervivència de Tolse i la seva relació amb la rebosteria del cenobi a partir del segle XII, en el cas de la Vall central, la cel·la d'Engordany, a part de la funció espiritual i pastoral al solà homònim, hauria estat un lloc clau en l'administració territorial de les possessions de Tavèrnoles en aquell sector, i més endavant possiblement també dels alous que se situaven a Encamp, Canillo, Ordino i altres indrets d'Andorra. La creixent funció agrícola d'aquesta cel·la hauria propiciat que moltes parcel·les que en depenien tinguessin també una funció de manutenció de la comunitat que hi residia, probablement hereva del possible Monestir de Sant Jaume, vinculat el 914 al de Sant Sadurní de Tavèrnoles.

La situació de la cel·la d'Engordany era clau en el sector del solà homònim, situat relativament en una àrea agrícola relativament fèrtil, especialitzada en la vinya i el cereal, en una cruïlla de camins i prop de les surgències d'aigua sulfurosa d'Escaldes, que possiblement devien contribuir a la probable funció de l'esmentada cel·la com a lloc de repòs per a viatgers.

El paper de Sant Sadurní de Tavèrnoles a Andorra en aquesta època s'ha de vincular al que tenia en altres indrets del nord del Comtat d'Urgell. Els dominis andorrans d'aquest Monestir, sobretot els lauredians, formaven un continuïtat territorial amb els del seu domini central i els de tot el sector meridional de la Vall del Valira.

Caldria que la historiografia copsés el paper del Monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles com el de la institució monàstica i eclesial de referència de la Vall del Valira, en la qual trobem Andorra, en un període previ a les disputes feudals que iniciarien el camí del Pareatge (1278).

- Barcelona, Universitat de Barcelona. Tesi doctoral.
- D'ABADAL, RAMON (1926-1950). *Els diplomes carolingis a Catalunya*, Barcelona (Catalunya Carolíngia, 2, 1a part), Institut d'Estudis Catalans.
- DURAN-PORTA, JOAN, 2018. "Dos frontals d'altar i l'acta de consagració de Sant Serni de Tavèrnoles", *Anuario de estudios medievales*, 48 (2): 669-693.
- FELLU, GASPAR, 1996. "La moneda de Barcelona entre el 960 i el 1030", *Barcelona quaderns d'història*, 2: 103-115.
- FORTÓ, ABEL; CODINA, OLIVIER, 2010. "Poder, comunitats i territori. Una interpretació arqueològica de l'Andorra dels segles VI al XII", *Andorra. Un profund i llarg viatge. Catàleg de l'exposició*, Andorra la Vella, Govern d'Andorra: 119-146.
- GABRIEL, MANUEL; ADELL, JOAN-ALBERT, 1994. "Sant Pere de Ponts", *Catalunya Romànica*, Noguera, 17, Barcelona, Enciclopèdia Catalana: 409-418.
- GASCÓN, CARLES, 2015. *La catedral saquejada. El comte de Foix i la invasió del bisbat d'Urgell a la fi del segle XII*, La Seu d'Urgell, Edicions Salòria.
- GUILLAMET, JORDI, 1993. "Conreu i producció de vi a Andorra i l'Edat Mitjana", *Vinyes i vins: Mil anys d'història*, Actes i comunicacions del III Col·loqui d'història agrària sobre mil anys de producció, comerç i consum de vins i begudes alcohòliques als Països Catalans. Febrer del 1990, 2 vol., Barcelona, Universitat de Barcelona - Publicacions: 277-279.
- MIRÓ, CLIMENT, 2014. "Els monestirs com a part de l'estratègia dels comtes d'Urgell en el control del territori. El cas de Santa Cecília d'Elins (881-1085)", *Ibix*, 8: 349-360.
- MIRÓ, CLIMENT, 2019. "Evolució de Sant Vicenç dels Torrents. Un petit monestir esdevingut parròquia (s. X-XX)", *Summa*, 14: 1-19.
- MIRÓ, CLIMENT, 2019b. "El mas de Tolsè. Evolució d'un domini senyorial (s. x-xix)", *Papers de recerca històrica*, 9: 39-54.
- NOGUÉS, JOSEP, 1973. *Història del monestir de Sant Sadurn de Tavèrnoles*, Barcelona, Gràfiques Diamant.
- NOGUÉS, JOSEP MARIA, 2011. *Els benedictins a Tavèrnoles - Anserall*, Lleida, Pagès Editors.
- ORDEIG, RAMON, 2001. "Cel·les monàstiques vinculades a Guifré el Pelós i a la seva obra repobladora (vers 871-897)", *Acta historica et archaeologica Mediaevalia*, 22: 89-119.
- ORDEIG, RAMON, 1993-1994. *Les dotaries de les esglésies de Catalunya (segles IX-XII)*, Segles IX-X, part 1, Vic (Estudis Històrics. Volum I. Segles IX-X).
- ORDEIG, RAMON, 2020. *Els comtats d'Urgell, Cerdanya i Berga*, Barcelona (Catalunya Carolíngia, 8, 1a part), Institut d'Estudis Catalans.
- ORDEIG, RAMON, 2020b. *Els comtats d'Urgell, Cerdanya i Berga*, Barcelona (Catalunya Carolíngia, 8, 2a part), Institut d'Estudis Catalans.
- PUJOL, PERE, 1918-1919. "Bibliografia treta d'alguns inventaris de l'arxiu de la catedral d'Urgell", *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, 5: 215-220. Publicat a PUJOL, PERE, 1984. "Bibliografia treta d'alguns inventaris de l'arxiu de la catedral d'Urgell", *Obra Completa*, Andorra la Vella: Editorial Andorra: 163-169.
- RIU, MANUEL, 1961. *Las comunidades religiosas del antiguo Obispado de Urgel*, Barcelona, Universitat de Barcelona. Tesi doctoral.
- RIU, MANUEL, 1982. "La inserció dels monestirs en la societat i l'economia catalanes", *Quaderns d'Estudis Medievales*, 8: 462-473.
- SANCHO, MARTA; SOLER, MARIA, 2018. "Balearis, hospitals i santuaris al Pirineu català: identificació i definició de les àrees d'assistència de l'Edat Mitjana", *Els caràcters dels paisatge històric als països mediterranis*, Lleida, Universitat de Lleida, Pagès Editors, 233-272.
- SOLER, JOSEFINA, 1961. *El cartulario de Tavèrnoles*. Castelló, edició pròpia.
- VALDEPEÑAS, MARIA DEL PILAR, 1993. "La vinya a Sant Serni de Tavèrnoles (s. IX al XI)", *Vinyes i vins: Mil anys d'història*, Actes i comunicacions del III Col·loqui d'història agrària sobre mil anys de producció, comerç i consum de vins i begudes alcohòliques als Països Catalans. Febrer del 1990, 2n volum, Barcelona, Universitat de Barcelona - Publicacions.
- VELA, SUSANNA, 1993. "Engordany, un domini de Sant Serni de Tavèrnoles", *Engordany, la vida al solà. Segles II aC - XX dC*, Andorra (Col·lecció monografies del Patrimoni Artístic Nacional, 3), Ministeri d'Educació, Cultura i Joventut - Govern d'Andorra: 35-37.
- VERGÉS, OLIVER, 2017. *Urgell mil anys enrere Història política, social i econòmica d'un comtat i de la seva classe dirigent (870-1066)*, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona. Tesi doctoral.
- VIADER, ROLAND, 2003. *L'Andorre du IXe au XIVe siècle. Montagne, féodalité et communautés*, Tolosa (collection Tempus), Presses Universitaires du Mirail i Fundació Julià Reig.
- WARD, ALAN, 2017. *La vinya a Andorra. Les evolucions climàtiques i econòmiques, l'arribada dels nous cultius i la transformació de la producció entre els segles XII i XIX*, Andorra la Vella, edició pròpia.

Acronims

ANA: Arxiu Nacional d'Andorra.

ACS: Arxiu Casa Serola.

ACSJ: arxiu comunal de Sant Julià de Lòria.